

IDEOLOĢIJAS UN VARAS ATSPOGUĻOJUMS K. ULMAŅA AUTORITĀRĀ REŽĪMA POLITISKAJĀ PLAKĀTĀ: 1934.–1940. GADS

Ginta Brūmane-Gromula

Dr. hist., LR Aizsardzības ministrija.

Pētniecības intereses: vizuālā propaganda, pievērsties Latvijas 20. gs. 20.–30. gadu vēsturei.

E-pasts: ginta.brumane@gmail.com

Izveidojoties K. Ulmaņa autoritārajam režīmam 1934. gada 15. maijā, attīstījās jaunas varas un sabiedrības attiecības un jauna politiskā kultūra. Sabiedrībai bija jāskaidro autoritārā režīma pamatjēdzieni, to ideoloģiskā nozīme. Veidi, kā propagandēt jauno politisko realitāti, tās vērtības un vēlamās uzvedības normas, bija dažādi. Viens no tiem bija plakāta kā informācijas izplatītāja izmantošana, kura vizuālajos tēlos un uzbūves shēmās atspoguļojās ideoloģiskie pamatjēdzieni. Rakstā, dekonstruējot propagandas plakātu vizuālo retoriku, tiek analizēta tādu ideoloģisko pamatjēdzienu kā vienības, latviskuma un vadonisma atspoguļojums, detalizētāk pētīta propagandētā vadoņa loma valstī, kā arī iztirzāta atsevišķu simbolu izmantošana un pielietotās izteiksmes formas plakātos.

Atslēgas vārdi: politiskais plakāts, autoritārisms, ideoloģija, vizuālā propaganda.

Līdz ar 19. gs. pieaugošo sabiedrības iesaistīšanos valsts politikajos procesos aizvien vairāk tika novērtēts publiskais viedoklis, tādējādi veicinot dažādu pārliecināšanas tehniku attīstību, to skaitā vizuālās reprezentācijas izmantošanu sabiedriskā viedokļa veidošanā.¹ Daudzas politiskās partijas, organizācijas un politiskie režīmi savās propagandas kampaņās deva priekšroku politisko plakātu izmantošanai.

Politiskā plakāta analīze ir aktuāla vizuālo avotu pētniecībā, kas kā atsevišķs vēstures pētniecības virziens atrodas attīstības sākumposmā. Politiskais plakāts iekļaujas vizuālo avotu grupā, kļūdamas par specifisku vēstures izpētes avotu, kam historiogrāfijā tikai salīdzinoši

nesen, proti, 20. gs. otrajā pusē, pievērsta uzmanība, cenšoties definēt kopējās vizuālo avotu izpētes problēmas un izmantojamās metodes. Kā norāda vācu vizuālo avotu pētnieks vēsturnieks Gerhards Pauls (*Gerhard Paul*): “Vizuālie mediji izšķiroši veidoja šī laika politiku, ekonomiku un kultūru. Tie radīja pasaules priekšstatus un noteica atmiņas, tie veidoja vēsturi.”² Minēto ideju papildina vācu vēsturniece Brigitte Tolkemita (*Brigitte Tolkemit*), uzsverot, ka mākslas darbi var kalpot kā varas struktūru un sociālo attiecību pētīšanas avoti, tie ļauj ieskatīties vizuālajos priekšstatus un jūtu pasaulē dažādos laikos.³

Latvijas vēstures zinātnē līdz šim vizuālo avotu izpēte lielākoties atstāta mākslas vēstures ziņā, nepietiekami novērtējot to iespējamo ieguldījumu vēstures pētniecībā. Latvijas vēstures historiogrāfijā atrodami tikai atsevišķi darbi, kuros vizuālajiem avotiem pievērsta galvenā uzmanība.⁴

Neskatoties uz pētījumiem par autoritārā režīma propagandu, plakātam kā daļai no valstī izvērstās propagandas tiek veltīta vien sekundāra uzmanība. Plakātu analīze paplašina līdz šim izpētīto informāciju par autoritārā režīma proponēto “pareizo” domāšanu. Plakātā iekļauto simbolu analīze ilustrē K. Ulmaņa autoritārā režīma laikā valdošos idejiskos priekšstatus, dažādu jēdzienu izpratni, to emocionālo nokrāsu.

Runājot par iespēju analizēt ideoloģijas un varas atveidošanu politiskajos plakātos, jānorāda, ka šādu pētniecisko potenciālu plakāts piedāvā, ņemot vērā, ka tas ar savu pamatuzdevumu pārliecināt kalpo kā varas iegūšanas un nostiprināšanas instruments. Pastāv viedoklis, ka sabiedrību veido vairāki savstarpēji saistīti sociāltelpiski varas tīkli, kuros var izšķirt pat vairākus varas avotus – ideoloģisko, ekonomisko, militāro un politisko.⁵ Sarežģītājā varas iegūšanas, uzturēšanas un realizēšanas procesā politiskajam plakātam var iedalīt nelielu lomu, kas vairāk saistās tieši ar ideoloģiskās varas avotu un spēju pārliecināt sabiedrību par pastāvošās varas struktūras atbilstību iedzīvotāju interesēm. Plakātā ietvertais varas skaidrojums liecina ne tikai par valstī pastāvošās un identificējamās varas īpatnībām, bet arī par politisko kultūru kopumā. Tas sniedz arī ieskatu ideoloģijas skaidrošanas taktikā, kas bija daļa no varas nostiprināšanas elementiem. Rakstā uzmanība pievērsta ideoloģisko pamatjēdzienu atspoguļošanai un atsevišķiem to ietvaros izceltiem elementiem, to simboliskajai nozīmei plašākā režīma īstenotās politikas kontekstā. Tāpat ir pievērsta detalizēta uzmanība vadoņa tēlam kā būtiskākajam valsts varas īstenotājam.

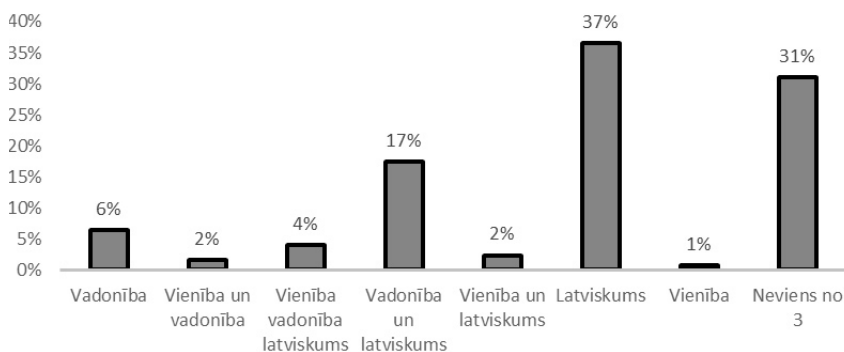
IDEOLOĢISKO PAMATJĒDZIENU ATVEIDOJUMS
K. ULMAŅA AUTORITĀRĀ REŽĪMA
POLITISKAJĀ PLAKĀTĀ

1934. gada 15. maijā K. Ulmaņa īstenotais valsts apvērsums iezīmēja būtisku robežšķirtni Latvijas valsts vēsturē. Latvija kļuva par valsti, kurā domu plurālisms tika aizstāts ar vienpersoniski pieņemtiem vadoņa lēmumiem.⁶ Tipoloģiski K. Ulmaņa režīms raksturojams kā autoritārisms, kas bija viens no visnedemokrātiskākajiem šāda tipa režīmiem sava laika Eiropā, nepieļaujot pat simbolisku parlamenta funkcionēšanu.

Plakāti autoritārajā režīmā pildīja propagandas funkcijas, kalpojot režīma ideoloģiskajām prasībām. Tieši ideoloģiskās nostājas bija tās, kas noteica plakātu saturu. Raksturojot K. Ulmaņa autoritāro režīmu, vēsturnieks Aivars Stranga norāda, ka daļa tā elementu bija aizgūta no Itālijas fašistiskā režīma, ko pastiprināti studēja autoritārā režīma ideologi. Tika pārņemta laika skaitīšana – no 1934. gada 15. maija sākās Pirmais gads, pārņemta norma “Vadonim vienmēr taisnība”, kā arī kameru sistēma, taču atšķirībā no Itālijas to nekontrolēja fašistiskā partija, bet gan K. Ulmaņa kliķes pārstāvji.⁷ Tāpat tika darīts viss, lai iznīcinātu parlamentārisma tradīcijas, nodrošinātu K. Ulmaņa varas nedalāmību un neierobežotību, kā arī veicinātu korporatīvās sistēmas ieviešanu Latvijā, kas parādījās kameru veidolā.⁸

Kā norāda vēsturnieks Ilgvars Butulis, K. Ulmaņa autoritārā režīma ideoloģija attīstījās trīs fāzēs. Pirmajā fāzē (1934–1937) veidojās ideoloģiskie pamati un centralizētas audzināšanas un kontroles pasākumi. Otrajā fāzē (no 1937. gada līdz 1939. gada oktobrim) nāca redzama garīga ierobežošana no autoritārā režīma puses, kā arī parādījās pārdomāta ideoloģisko pozīciju sistēma, kas padziļināja kontroli un centralizāciju ideoloģiskajā audzināšanā. Trešajā fāzē (1939–1940) II pasaules karš un Latvijas politiskā situācija veicināja režīma krīzi, līdz ar to ideoloģijai vairs neattīstīja nekādu integrējošu spēku.⁹

K. Ulmaņa režīms un tā ideoloģija balstījās uz trīs pamatvērtībām – “atjaunotu latviešu valsti” (15. maija valsti), vienotu latviešu tautu un tās vadoni K. Ulmani. No tā izrietēja arī ideoloģiskās propagandas pamatuzdevumi: (1) pamatot 1934. gada 15. maija apvērsuma nepieciešamību, (2) audzināt iedzīvotājus nacionālisma un vienības garā, (3) propagandēt autoritāro režīmu un vadonības principu, (4) mobilizēt un saliedēt visus iedzīvotājus jaunās Latvijas celtniecībai.¹⁰

1. grafiks. Autoritārās ideoloģijas pamatjēdzienu atveidošana¹¹

Režima propagandas mērķu sasniegšanā izmantotas dažādas metodes un ideju izplatīšanas un nostiprināšanas mediji, tostarp nozīmīgu vietu ieņēma arī plakāts. Plakātu izmantošanu propagandas mērķu sasniegšanai noteica to samērā mazās ražošanas izmaksas, plašākas un vienkāršākas informācijas nodošanas iespējas.

K. Ulmaņa režīma veidotie propagandas plakāti sniedz vērtīgu informāciju par minēto ideoloģijas pamatjēdzienu vizuālo tēlu un paņēmieniem, kas izvēlēti to atveidošanai. 1. grafikā redzams, kāda bija visu trīs ideoloģijas pamatjēdzienu procentuālā attiecība to atveidojumā plakātos. Pārsvārā autoritārā režīma plakātos atveidoti vairāki ideoloģiskie koncepti vienlaikus. Retāki bija gadījumi, kad viens no trim ideoloģiskajiem stūrakmeņiem iztīrīts no pārējiem. Grafikā redzams, ka skaitliskā ziņā izteikti dominēja latviskums, kas atsevišķi uzsvērts 37% plakātu. Latviskumu mēdza atsevišķi inkorporēt dažāda tipa plakātos, ne vienmēr ierādot tam plakāta centrālās idejas vietu.

Latviskums ar dažādu simbolu palīdzību izmantots kā papildinātājs plakāta primārajai tēmai. Tas redzams, piemēram, plakātā "Zemkopībā ir mūsu spēks un stiprums" (1. att.), kura galvenais uzdevums bija uzsvērt zemniecības lomu valsts dzīvē. Plakāta fonā ar senlatviešu pils simbolu iesaistīta arī latviskuma un tās avota – senatnes ideja. Pārējie jēdzieni, kā vadonība un vienība, vieni paši atveidoti ievērojami mazākā skaitā gadījumu, attiecīgi – 6% un 1%. Tomēr tas neliecina par šo jēdzienu mazsvarīgumu, jo citos plakātos tos atveidoja vienkopus ar pārējām ideoloģiskajām nostādnēm.

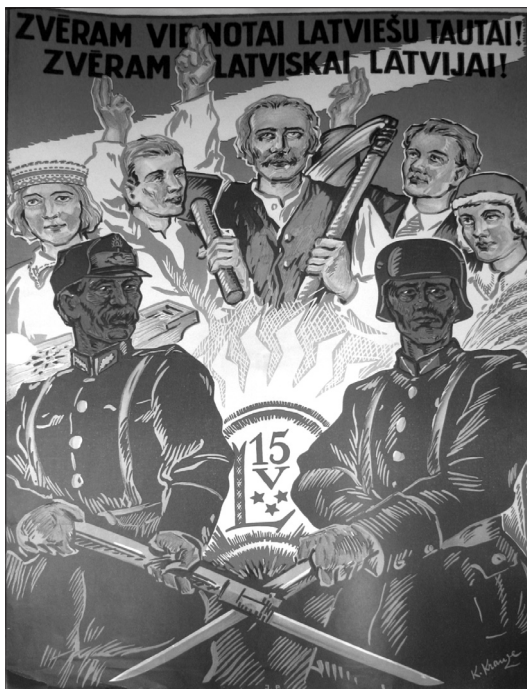
1. att. Nikolajs Puzirevskis. *Zemkopībā ir mūsu spēks un ītīprums.* 1934. gads (LNB, IPtL1-63/32)

2. att. Jānis Aleksandrs Liberts. *Latvijai jābūt latviešu valstij.* Kārlis Ulmanis. 1937. gads (LNB, IPtL1-9/12)

No jēdzienu savstarpējām kombinācijām visbiežāk plakātos parādījās vadonības un latviskuma propaganda (17%). Pārsvārā tā tiek atveidota ar dažādu K. Ulmaņa izteicienu ietērpšanu vizuālā veidolā, kas bieži bija teksta izdekorēšana ar etnogrāfiskiem elementiem. Tas labi parādās plakātā “Latvijai jābūt latviešu valstij” (2. att.). Latviskums izcelts tekstā, bet vadonības ideju ietvēra K. Ulmaņa autorība

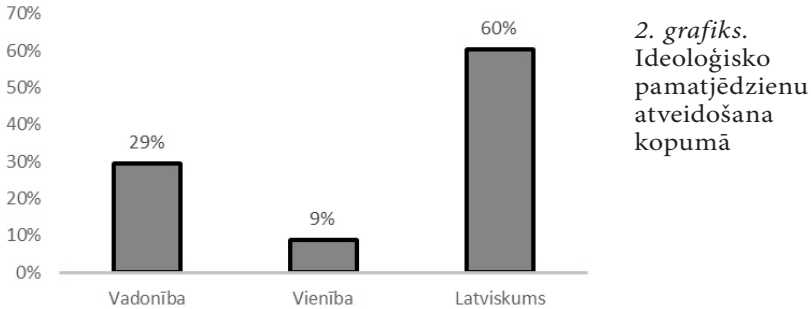
3. att. Kārlis Krauze.
*Zvēram vienotai latviešu
tautai! Zvēram latviskai
Latvijai! Bez gada*
(LU Akadēmiskās bib-
liotēkas Mišņa nodaļa,
Sīkiespiedumu fonds)

sauklīm. Minētais plakāta tips autoritārajā režīmā bija visizplatītākais, ilustrējot daudzveidīgas tematikas saukļus.

Interesanti, ka visu trīs jēdzienu iekļaušana vienā plakātā bija visai reta parādība – tikai 4% gadījumu. Šeit kā piemēru var minēt plakātu “Zvēram vienotai latviešu tautai! Zvēram latviskai Latvijai” (3. att.). Tajā aicinājumu tiek ties pēc vienības un latviskuma nodrošināja gan sauklis, gan izmantotie simboli. Latviskumu apzīmēja Latvijas karogs un ģerbonis, savukārt vienību simbolizēja plakātā atveidotās dažādās sabiedrības grupas, vienojoties zvērestā vadonim. Zvērests noslēdz idejisko trīsvienību, atveidodams vadonību, kas tekstā nebija minēta, bet ar kompozicionālo paņēmieni palīdzību ieņēma centrālo lomu plakātā.

Analizējot plakātus laika griezumā, secināms, ka visi ideoloģiskie koncepti pārsvarā atveidoti tikai režīma pastāvēšanas pirmajos gados. Turklāt plakāti, kuros iekļāva visus trīs jēdzienus, veidoti tikai 1934. gadā. K. Ulmaņa autoritārā režīma pastāvēšanas laikā visaktuālākā bija latviskuma ideja, jo visa autoritārisma laika plakātos tas bija dominējošais jēdziens. Tam sekoja vadonības un latviskuma vienlaicīga atveidošana, bet vadonības princips plakātos atsevišķi

iekļauts tikai 1934. un 1935. gadā, kā arī 1940. gadā. Kaut arī vadonību atsevišķi gandrīz neatveidoja, tomēr kombinācijā ar citām idejām tā tūlīt aiz latviskuma bija viena no visbiežāk ilustrētajām ideoloģiskajām pamatnostādņēm (sk. 2. grafiku). Salīdzinot pārējos jēdzienus ar latviskuma parādīšanās biežumu, pēdējais izteikti dominēja, jo to iepina plašas tematikas plakātos – gan dažādu izstāžu, loteriju, svētku, gan arī autoritārās ideoloģijas stūrakmeņus propagandējošajos plakātos.

BIEŽĀK LIETOTĀ SIMBOLIKA AUTORITĀRĀ REŽĪMA PLAKĀTOS

Latvijas parlamentārajā periodā ar dažādu mediju, t.sk. plakātu, palīdzību politikajā komunikācijā tika ieviesti būtiskākie Latvijas valsts nacionālie simboli, saglabājot tos arī autoritārā režīma propagandā.¹² Balstoties uz autoritārā režīma ideoloģiskajiem pamatuzstādījumiem, pieauga simbolu skaits, kas atsaucās uz patriotismu un latviskumu. No tādiem spilgts piemērs ir sievietes atveidošana tautastērpā. Arī pēc K. Ulmaņa apvērsuma sieviete tautastērpā vairumā gadījumu simbolizēja Latviju. Tomēr autoritārā režīma ideologi tai piešķīra vēl vienu nozīmi – auglības un tautas nākotnes nodrošinātājas lomu. Bieži vien auglības idejas pastiprināšanai izmantotas labības vārpas, kuras sieviete tur rokās. Labība nodrošināja ne tikai sasaisti ar auglību, bet kalpoja kā zemniecības simbols. Piemēram, K. Krauzes plakātā “Uzticība vadonim – tautas spēks” (4. att.) atveidota gan sieviete – auglības simbols ar augļu grozu rokās, gan sieviete ar labības kūli rokās, simbolizējot zemkopību kā tautas “dzīvā spēka avotu”, kā to nereti dēvēja presē.¹³

4. att. Kārlis Krauze.
*Uzticība vadonim –
 tautas spēks.* 1934. gads
 (LNB, IPTL1-9/3)

5. att. Rihards Zariņš.
Nav miris Lāčplēša gars.
 1934. gads
 (LNB, IPTL1-9/25)

Autoritārā režīma ikonogrāfijā biežāka parādība bija etnogrāfisko rakstu izmantošana. Neraugoties uz formas vizuālo pieticību un ģeometriski vienkāršoto struktūru, etnogrāfiskie raksti kā grafiskie simboli pieder pie semantiski jeb saturiski vispiepildītākajiem kultūras fenomeniem.¹⁴ Šo kultūras vērtību aktīvi izmantoja autoritārisma

ideoloģijas uzstādījumu ilustrēšanai. Visbiežāk etnogrāfiskie raksti izmantoti plakātos, kuros propagandēts latviskums un vadonība.

Vēl pieaug Latvijas karoga, senlatviešu karavīra un Latvijas ģerbonī iekļauto trīs zvaigžņu lietojums. Atsevišķas uzmanības vērts ir senlatviešu karavīra simbols. Tas kļuva par pagātnes un tagadnes saistītāju, latviskuma vērtību avotu, kā arī tautas varenības simbolu. Spilgts piemērs šī simbola izmantošanai autoritārā režīma plakātos ir R. Zariņa darbs “Nav miris Lāčplēša gars” (5. att.), kas ar senlatvieša (Lāčplēša) tēla palīdzību uzsvēra Latvijas neatkarības iegūšanu Brīvības cīņū rezultātā.

Vienā simbolā sintezējās gan pagātne, gan tagadne, kam pievienojās vēl viena ideja, ietverta Lāčplēša simbolā, – brīvība. Minētā simbola izpratni apliecina žurnālā “Lāčplēsis” publicētā sabiedrisko lietu ministra Alfrēda Bērziņa doma: “Vēl tālāk, atskatoties pagātnes gaitās, varam liecināt, ka šās audzes varonīgais gars ir tā iededzies visā tautā, ka kļuvis par tās īsto dabu un sajūtu. Bet, kamēr dzīvos Lāčplēšu cilts, tāpat kā mūžīga ir latviešu tauta un viņas izauklētā Lāčplēša vīra drosmes un augstākās varonības teiksma, mūžīgi brīva būs mūsu tēvzeme Latvija! Lai tāpēc sumināti brīvības cīņu varoņi. Teiksmainā Lāčplēša nemirstošo ideju un slavas drošie mantinieki!”¹⁵

Skatoties uz senlatviešu karavīra tēliem citos plakātos, piemēram, V. Krūmiņa “Atdzimšanas dziesma” (6. att.), ideja par brīvību arī šeit iekļauta senlatvieša tēlā. Tas atveidots kā cīnītājs par atbrīvošanos no pagātnes negatīvajām parādībām sarkanās čūskas veidolā. Minētais brīvības (arī atbrīvošanās) simbols balstījās uz mitoloģizēto Latvijas aizvēsturi un propagandētajām idejām par reiz brīvo un drošsirdīgo latviešu tautu, kuras neatkarību atņēma svešu zemju iekarotāji.

Kā jaunas vienības nacionālās simbolikas arsenālu papildināja Auseklis un citi senatni apzīmējošie simboli. Oktogramma jeb Auseklītis ir ornamentāls rīta zvaigznes Veneras atveids un simboliski saistīts ar rīta gaismu, sauli un līdz ar to – ar atdzimšanu.¹⁶ Autoritārisma plakātiem raksturīgi valsts ģerbonī iekļautās zvaigznes pārveidot par ausekļiem un šo transformēto simbolu izmantot dažādu ideju atveidošanai. Ausekļa pastiprinātā klātbūtne autoritārā režīma plakātos pilnā mērā atbilda propagandētajai idejai par 15. maija Latviju kā “atjaunoto valsti”, kā no jauna “atdzimušo” valsti. Atdzimšanas ideju nereti atveidoja ar saules simbolu.

Autoritārā režīma plakātos tika risināts jautājums, kā atveidot pilsetsas un lauku savstarpējās attiecības, kurās pieauga lauku domi-

6. att. Vilis Krūmiņš.
Atdzimšanas dziesma.
 1934. gads
 (LNB, IPTL1-37/23)

nance. Pilsētas un lauku simbolu izmantošanas piemērs ir O. Pladera plakāts “Ne šķiru cīņu, bet gan šķiru saprašanos un sadarbību”. Tajā pilsētas un lauki reducēti uz divām sabiedrības grupām – strādniekiem un zemniekiem, ignorējot citu sabiedrisko grupu sasaisti ar pilsētu. Nedaudz plašāks pilsētas simboliskais tulkojums redzams N. Puzirevska plakātā “Patriots un palīgs jaunajai Latvijai būs ikkatrs – vai zemkopis, vai strādnieks, vai arī amatnieks, vai skolotie ļaudis” (7. att.). Šajā piemērā pilsētai piesaistīta arī inteliģence, ne tikai strādniecība. Papildus laukiem, nevis pilsētai simboliski piesaistīts arī amatnieks, pastiprinot lauku simbolisko nozīmīgumu pretnostatījumā pilsētai.

Pilsētas simbolikas iekļaušana režīma propagandas plakātos radīja neatrisinātas problēmas par pilsētas ideoloģisko nozīmi, kas atspoguļojās arī preses slejās. No vienas puses, pilsētu līdz ar strādniekiem iekļāva kā daļu no tautas vienības kopējā ideoloģiskajā sistēmā, bet, no otras puses, tās vērtējums salīdzinājumā ar laukiem bieži vien bija negatīvs. Lai arī lauki ideoloģiski bija daudz nozīmīgāki

7. att. Nikolajs Puzirevskis. *Patriots un palīgs jaunajai Latvijai būs ikkatrs – vai zemkopis, vai strādnieks, vai arī amatnieks, vai skolotie ļaudis.* Kārlis Ulmanis. 1934. gads (LNB, IPtL1-9/19)

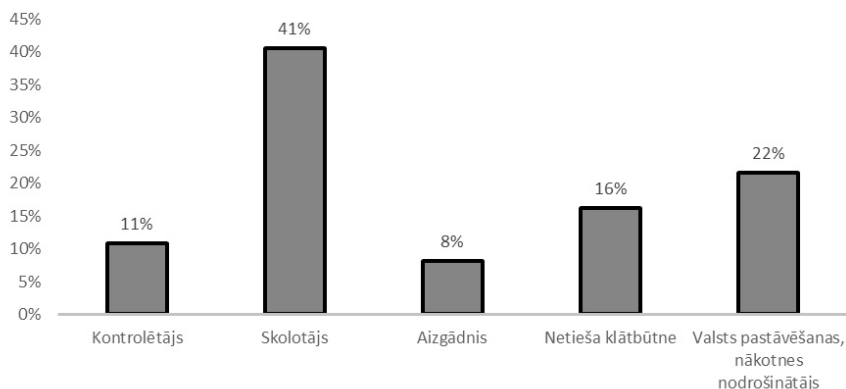
par pilsētu, plakātos, kuros centās parādīt tautas vienības ideju, abi simboli atveidoti kā vienlīdz būtiski. Lauku simbolikas skaitliskais pārsvars kopā ar jau pieminēto auglības simboliku, ko piesaistīja sievietes tēlam (labības vārpas, kā arī raža – novākta vai vākšanas procesā), uzsvēra autoritārā režīma propagandēto zemniecības kā Latvijas valsts pamata nozīmi, akcentējot tās lomu ne tikai tautas paēdināšanā, bet arī tautas pastāvēšanas nodrošināšanā.

VADONĪBAS IDEJA K. ULMAŅA AUTORITĀRĀ REŽĪMA POLITISKAJĀ PLAKĀTĀ

Atsevišķa uzmanība ir pievēršama specifiskām iezīmēm vadonības idejas atveidošanai K. Ulmaņa autoritārā režīma plakātos. No visiem analizētajiem plakātiem vadoņa klātesamību iespējams konstatēt 29%. Tomēr būtiski, ka lielākajā daļā plakātu vadoņa klātesamība tiek nodrošināta pastarpināti ar dažādu simbolisko paņēmieni palīdzību, piemēram, ar zvēresta atveidošanu vai tekstu, kurā prasīts zvērēt vadonim.

Balstoties uz politiskā plakāta darbības teorētiskajiem apsvērumiem, politiskais plakāts radikāli palielina iespējas ietekmes paplašināšanai, radot personiskās komunikācijas efektus ar varas pārstāvjiem (politisko līderi) kā “saviem cilvēkiem” pilsētas ielās. Šeit nozīmīga loma ir arī plakāta tirāžai, kas nodrošina viena un tā paša signāla atkārtošanos. Nepārtraukta pazīstamu seju zibēšana bezseju pilsētas pūlī, ko izvēš pēc noteikta plāna, rada standarta kognitīvo ķēdīti: atkārtošanās – atpazīstamība – iekļaušana “personiskajā [zināšanu. – G. B.-G.] kartotēkā”. Īpaši efektīvi tas darbojās 20. gs. pirmajā pusē, kad cilvēku pieradums pie kinematogrāfiskiem tēliem vēl tikai veidojās.¹⁷

Ņemot vērā vadoņa vizuālā tēla publiskas atkārtošanās nozīmi, interesanti, ka autoritārā režīma plakātos pats K. Ulmanis praktiski nebija atveidots (izņemot vienu – 1934. gadā E. Gestautes veidoto plakātu). Acīmredzot šo vizuālā tēla atkārtošanas un uzsvēšanas funkciju pildīja citi mediji, piemēram, dažādas K. Ulmaņa fotogrāfijas presē, gleznas un bistes, kas bija ierasts interjera elements gandrīz katrā valsts un pašvaldības institūcijā. Tomēr atklāts paliek jautājums, kāpēc plakātos autoritārais režīms izvairījās no vadoņa portreta atveidošanas. Iespējams, K. Ulmaņa režīms plakātus neuzskatīja par īpaši būtiskiem propagandas instrumentiem, citiem komunikācijas veidiem atvēlējams lielāku uzmanību. Līdz ar to arī K. Ulmaņa portreta atveidošana plakātos netika izvērstā. To kompensēja jau minētie glezniecības un foto darbi, kā arī mākslas darbi uz atsevišķu žurnālu vākiem.

3. grafiks. Vadonim piedēvētās lomas plakātos

Vistiešāk vadoņa saskari ar iedzīvotājiem nodrošināja ar K. Ulmaņa citātu drukāšanu un izvietošanu pie sienām. Dažādie izteicieni, saukļi, kā arī izmantotā simbolika iezīmēja ar plakātu palīdzību definētās vadoņa lomas. Latvijas vēstures historiogrāfijā ir pētījumi, kas, balstoties uz preses materiāliem, iezīmējuši lomas un īpašības, ko asociēja ar K. Ulmani.¹⁸ Starp tām minēta K. Ulmaņa identifikācija ar dažādām sociālajām grupām – strādniekiem, zemniekiem, jaunatni, kultūras cilvēkiem. Tāpat K. Ulmanis parādījās kā aktīvs politiķis un sabiedriskās labklājības līmeņa uzlabotājs – viņš bija labsirdības un gādības paraugs.¹⁹ Tik plašu lomu klāstu nebija iespējams identificēt plakātos, tehniskie nosacījumi un izplatīšana ierobežoja iespējas izvērst milzīgu skaitu dažādu plakātu, kas spētu definēt tik dažādas vadoņa īpašības un lomas. Līdz ar to plakātos parādījās tikai piecas lomas: (1) vadonis labvēlis, valsts un tautas panākumu garantētājs, (2) skolotājs, (3) vadonis – kontrolētājs, (4) dažādu jomu aizgādnieks, (5) netieša klātbūtne (pasīvs vērotājs), savas klātesamības nodrošinātājs (sk. 3. grafiku).

Visbiežāk vadonis atveidots kā skolotājs (41% gadījumu), kurš ar savu viedumu norāda pareizās sabiedrības uzvedības normas. Skolotāja lomas ietvaros K. Ulmanis pamācīja, kas cilvēkiem darāms valsts attīstības labā. Šeit uzsvērtā darba, izglītības, patriotisma, kā arī pareizā saimniecības virziena (lauksaimniecības) attīstība. Skolotāja loma bija aktuāla plakātos, kas definēja pareizās sabiedrības uzvedības normas. Uzvedības normas noteicošie plakāti atšķīrās pēc to tipoloģijas, tie bija divu veidu – “teksta plakāti” un teksta un attēlu apvienojumi, bet ar līdzīgi konstruētu vēstījumu.

Teksta plakātos skaidrāk uzsvēra vērtības, uz ko cilvēkiem tiek ties. Piemēram, darbs un strādīgums, rūpes par kopīgu labumu un Latvijas valsti. Minēto tendenci atspoguļo plakāts ar uzrakstu: “Katrs savā darbā, bet visi valsts darbā.” Tāpat parādījās plakāti, kas noteica iedzīvotāju patriotisko uzvedību. Tāds, piemēram, ir teksta plakāts “Tēvu zemes mīlestība ir augstākā mīlestība virs zemes. Kārlis Ulmanis” vai arī “Topiet lepni uz to, ka mēs esam mūsu latviskās Latvijas pilsoņi”. Tikpat pamācošs ir izteiciens: “Vienosimies uzticībā Vadonim!” No plakātiem, kuros parādījās ne tikai teksts, bet arī attēls, minams “Zemkopībā ir mūsu spēks un stiprums” (1. att.), kurš uzsvēra būtiskāko valsts saimniecības nozari. No vienas puses, plakāta vēstījums sašauca ar ideoloģiski definēto zemniecības dominanci Latvijas saimnieciskajā, sociālajā un politiskajā dzīvē, bet, no otras puses, to varētu traktēt kā mēģinājumu apturēt darbaspēka aizplūšanu no nozares.

Par darbaspēka aizplūšanas problēmu daudz runāts presē, arī režīma ideologu rakstos. Visbiežāk, rakstot par šo problēmu, pilsētu pretnostatīja laukiem, pilsētai piedēvējot negatīvas konotācijas. Piemēram, LU rektors, vēlākais izglītības ministrs Jūlijs Auškāps norādīja, ka “ar bēgšanu no darba saistīta bēgšana no laukiem uz šķietami vieglo dzīvi pilsētā, kas apdraud tautu pašos pamatos.”²⁰ Pilsētās iedzīvotāju ķermenis tiekot tā novājināts, ka pilsētnieki nedod pēcnācējus vai arī dod maz. To pašu uzsvēra rakstnieks un publicists Jānis Lapiņš, rakstot, ka “visas pilsētas jāatzīst par nācījas kapu un katra iedzīvotāju aizplūšana uz pilsētu – par nācījas nodevību, par pašnāvību.”²¹ “Tautas kaps”²² autoritārā režīma presē izmantots kā pilsētas apzīmējums, vēl skaidrāk iezīmējot režīma sludināto lauku un pilsētas antagonismu. Iepriekš minētais plakāts parāda, ka ne tikai kritiskas publikācijas par pilsētas negatīvajām parādībām centās risināt darbaspēka aizplūšanu, bet arī pozitīvisma garā veidoti, vadoņa pamācošos vārdos ietērpti propagandas plakāti ar zemnieka darba heroizēšanu.

Atgriežoties pie vadoņa – skolotāja lomas, jāpiemin, ka, neskatoties uz dažiem izņēmumiem, šo lomu visbiežāk uzsvēra teksta plakātos. Minēto plakātu nozīmes pastiprināšanai nebija vajadzīgi simboli, arī bez tiem definējot vēlamo sabiedrības uzvedības modeli. Ar šiem izteicieniem un norādījumiem dekorētās dažādu iestāžu telpas skaidri parādīja režīma prasības, arī to pieprasījums no dažādu valsts iestāžu puses veicināja atspoguļotā vēstījuma nokļūšanu sabiedrības uzmanības centrā.

Kā nākamo skaitliski visbiežāk veidoja vadoņa tēlu, kas pareģoja stabilu nākotni gan valstij, gan cilvēkiem, kā arī kalpoja kā Latvijas “spēka avots” un tās pastāvēšanas garants (kopumā 22% gadījumu). Šajā lomā vadonis nodrošināja valsts attīstību un bija garants vēsturiskā taisnīguma saglabāšanai. Ar šīs lomas palīdzību pierādīja un pamatoja vadoņa leģitimitāti.

Jau pašos pirmajos plakātos tika meklēta un pamatota vadoņa leģitīmā vieta Latvijas vēsturē. Pamatojot vadonības nozīmi, presē parādījās apgalvojumi, ka “vienota tauta pulcējas ap vienu vadoni. Tā rada to no sava vidus, spējīgāko no spējīgākajiem. Tā seko viņa gribai, ne viņa varas dēļ, bet tamdēļ, ka ir pārliecināta, ka tas zin mērķi un pazīst ceļu uz šo mērķi, tamdēļ, ka tam ir drosme pa priekšu iet.”²³

Vadoņa īpašo lomu un spējas, kā arī tajās pamatoto varas leģitīmismu atspoguļo 1934. gadā tapušais K. Krauzes plakāts “Uzticība

vadonim – tautas spēks” (4. att.). Šajā plakātā spilgtāk nekā jebkurā citā norādīta vadonisma leģitimitāte, kuras varas avots balstīts Latvijas senajā vēsturē. Ar plakāta simbolikas palīdzību panākta K. Ulmaņa vadonības sasaiste ar senajiem virsaišiem. Plakātā parādās pilns vēlākos gados lietotais autoritārā režīma simbolu spektrs. Šo plakātu savā ziņā var uzskatīt par autoritārā režīmā lietotās ikonogrāfijas paraugu. Tajā redzams zemnieks un strādnieks, sieviete kā pārējās tautas simbols – tautas turpmākās pastāvēšanas garants, latviskumu definējošie elementi – ozols, kokle, tautiskā josta, kā arī vadoņa spēka avots – senie virsaiši. K. Krauzes plakāta ideoloģisko nozīmi apliecina arī tā izmantošana ielu dekorēšanai pirmajos Vienības svētkos Rīgā 1935. gadā. Atšķirībā no citiem plakātiem šo plakātu vairākas reizes palielināja un izkāra pie kāda nama sienas vienā no svarīgām svētku norises vietām.²⁴

Vadoņa kā labākas nākotnes pareģa loma parādījās arī mazāk simboliskos plakātos, kuros atveidoti tikai etnogrāfiskie raksti un sauklis. Teksts arī iekļāva vadoņa lomu raksturojošo ideju, zem katra saukļa norādot, ka autors ir K. Ulmanis. Uz pareģa lomu attiecās, piemēram, tādi teksta plakāti kā “Jaunās Latvijas saules spīdēs pār visiem. Kārlis Ulmanis” un “Mēs varam būt patrioti visi un būsīm visi. Kārlis Ulmanis”. Pareģojot Latvijas nākotnes perspektīvas, pārsvarā balstītas uz latviskuma pamata, K. Ulmanis, no vienas puses, pozicionējās kā pareģis, bet, no otras puses, uzņēmās atbildību par pareģojumu piepildīšanos.

Pareģojumi papildināja rakstiskā un mutiskā veidā izskanējušos K. Ulmaņa apgalvojumus gan preses slejās, gan arī dažādu pasākumu uzrunās. Vairumā gadījumu emocionāli veidotie apgalvojumi atkārtojās visos trijos medijos – presē, plakātos un uzrunās. Tas attiecas ne tikai uz pareģa lomā teiktajiem, bet arī uz citu vadoņa lomu sakarā paustajiem apgalvojumiem. Kā dažus piemērus no vairākkārt atkārtotiem saukļiem var minēt: “būt lepnēm uz to, ka esam latvieši”,²⁵ “šī zeme, kas ir mūsu”,²⁶ “tautas latvisko misiju mēs varēsīm pildīt tikai kā latvieši uz latviešu zemes”,²⁷ “ne savstarpēju apkarošanos, bet vienotu domu!”²⁸ un “katrs savā darbā, bet visi valsts darbā!”²⁹ Salīdzinot atsevišķu plakātu veidošanas gadu un, piemēram, K. Ulmaņa runas datējumu, kur parādās vienādie izteicieni, secināms, ka K. Ulmaņa runas varēja būt avots, no kura ņemta iedvesma radītajiem plakātiem.

Nākamā propagandas plakātos definētā bija vadoņa – kontrolētāja loma (11% gadījumu). Atšķirībā no iepriekš minētajām lomām, kas

saistījās ar pozitīvām konotācijām, vadoņa – kontrolētāja loma ietvēra negatīvas konotācijas. Līdz ar to režīma vizuālajā propagandā vadonim piedēvētas pretrunīgas īpašības. Lai arī kontrolētāja loma nebija viena no izplatītākajām, tomēr skaitliskā ziņā tā daudz neatpaliek no tādām lomām kā pareģis un aizgādnis, uzsverot kontroles nepieciešamību režīma pastāvēšanai.

Vadonis kontrolētāja lomā norādīja uz nepieciešamību pēc bezierunu paklausības. Līdzīgi kā gadījumā ar skolotāja lomu, kurš norādīja vēlamās uzvedības normas, vadonis – kontrolētājs darīja to pašu stingrākā manierē. Te vairāk raksturīgi plakāti ar teksta un attēla kombināciju, kur attēls pastiprināja tekstu, radot spēcīgākas emocionālās asociācijas. Tāds, piemēram, bija R. Šiško 1936. gadā veidotais plakāts “Uzticību valstij un vadonim!” (8. att.). Attēla teksts demonstrēja stingras paklausības nepieciešamību, pat izteiktu pavēli. Vairs netika apelēts pie patriotiskām jūtām, nebija piedāvāta izvēle. Arī plakāta kompozicionālais izkārtojums, lietotie simboli (Latvijas karogs, zvērests) radīja kārtības, kontroles, unifikācijas un indivīda pakārtotās lomas priekšstatu. Turklāt centieni atveidot gan zemnieku, gan strādnieku, gan arī ierēdniecību simbolizēja visas sabiedrības pakļaušanu vienotai kontrolei. Līdzīgā stilā veidoti vēl vairāki citi šīs kategorijas plakāti, kuru kompozīcija apstiprina visas iepriekšminētās idejas. Plakātos uzsvērto nepieciešamību pēc pakļaušanās papildināja arī presē ietvertie apgalvojumi, piemēram, “vienību var uzturēt tikai nelokāma disciplīna un pilnīga padošanās Vadoņa norādījumiem”.³⁰ Šajā apgalvojumā precīzi ietverta visu šī tipa plakātu ideja.

Plakātos pieprasīto paklausīgumu atveidoja daudz stingrāk nekā, piemēram, padomju laika plakātos.³¹ Emocionālās noskaņas ziņā K. Ulmaņa laikā veidotie, vadoņa – kontrolētāja un uzvedības normas nosakošie plakāti raksturojami ar mākslinieciski izteiktu, daudz lielāku totalitārisma pieskaņu nekā Latvijas padomju laikā veidotie plakāti. Šī tipa plakāti tikpat stingri pieprasīja uzticību ne tikai vadonim un valstij, bet arī latviskumam un vienotībai. Piemēram, skolotāja loma parādījās sasaistīta ar pozitīvām emocijām dažādajos izteicienos, ko pastiprināja gaišo un mierīgo krāsu lietošana plakāta mākslinieciskajā noformējumā, kā arī elementu brīvs, nepiespiests izkārtojums. Savukārt vadoņa – kontrolētāja loma atspoguļojās kā stingra pamācītāja loma, kas parādījās plakātos ar saukļa un vizuālo elementu kopēju kompozīciju. Šāds režīma tiražētais, stingrais, uz bezierunu paklausību vērsts vizuālais tēls tomēr palika vairāk tikai

8. att. Raimonds Šiško.
Uzticību valstij un vadam! 1936. gads
(LU Akadēmiskās bibliotēkas Misiņa nodaļa, Sīkiespiedumu fonds)

plakātos, jo praktiskas darbības stingrās kontroles un paklausības nodrošināšanai sabiedrībā neizvērsa.³² Tā drīzāk palika kā zināma režīma ārīšķība.

Krasās K. Ulmaņa autoritārā režīma un Staļina totalitārā režīma vizuālās valodas atšķirības varētu būt skaidrojamas ar pretējām nostājām sabiedrības “audzināšanā”. Nežēlīgais Staļina totalitārais režīms iedzīvotāju atbalsta nodrošināšanai plakātlapu attēlus pārvērta tēlos – maskās: vardarbība ieguva laimīgas, smaidošas sievietes seju, “visu tautu tēvs” – Staļina profilu.³³ Padomju vara savu nežēlību tādā veidā maskēja ar “apsolītās zemes” iegūšanas atspoguļojumu. Savā ziņā līdzīgi rikojās K. Ulmaņa autoritārā režīma ideologi, kas salīdzinoši “maigo” režīma politiku centās maskēt ar skarbāku vizuālo retoriku.

K. Ulmaņa autoritārā režīma un Padomju Savienības totalitārā režīma salīdzinošajā skatījumā interesanta ir mākslas vēsturnieces Stellas Pelšes atziņa attiecībā uz mākslas teorētiskajiem priekšstatiem, kas dominēja autoritārā režīma laikā. Uzsvērts, ka vēlamā mākslas modeļa stilistisko aspektu traktējumā vairākums teorētisko atziņu

9. att. Jēkabs Strazdiņš.
*Vienoti zem latviskā
karoga! Bez gada*
(LU Akadēmiskās
bibliotēkas Misiņa
nodaļa, Sīkiespiedumu
fonds)

autoru pieslējās revolucionārās Krievijas mākslinieku heroiskā reālisma koncepcijai, tikai citā “ideoloģiskajā” noformējumā. Latvijas neatkarības pēdējā desmitgadē beidza nostiprināties tradicionālās ievirzes konservatīvie priekšstati, veidojot loģisku pāreju uz padomju perioda oficiālās mākslas teorijas retrospektīvismu.³⁴ Līdzīgs mākslas traktējums autoritārajā režīmā un Padomju Savienībā radīja priekšnoteikumus salīdzinoši vieglākai pārejai un mākslas adaptācijai no viena politiskā režīma uz otru.

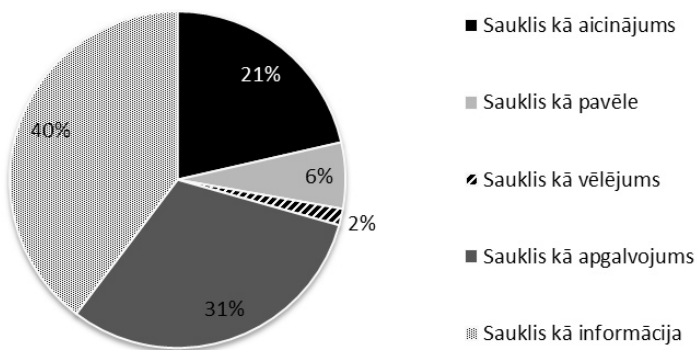
Vēl viena vadoņa loma, kas diezgan neuzkrītoši parādījās atsevišķos plakātos, ir aizgādņa loma. Tā izpaudās dažādu svētku organizēšanā, piemēram, valsts mēroga dziesmu svētku plakātos, kuros skaidri norādīts, ka tie veidoti K. Ulmaņa protektorātā. Līdzīga aizgādniecība parādījās atsevišķu izstāžu rīkošanā. Aizgādņa tēlā vadonis pilda diezgan pasīvu lomu, kuras uzdevums vairāk bija atgādināt, ka bez vadoņa klātbūtnes nav iespējams neviens nozīmīgs pasākums valstī, kā arī pietuvināt vadoni ļoti dažādām norisēm sabiedrībā.

Ir vesela virkne plakātu, kas neizcēla kādu no vadoņa funkcijām, bet gan norādīja uz vadonības principa klātesamību. Šī parādība

vērtējama kā vadoņa netiešās klātesamības (pasīvā loma) nodrošināšana, kas novērojama 16% gadījumū. Pārsvārā netiešā klātbūtne parādijās ar tipiskā vadoņa žesta atveidošanu (roka pacelta sveicienā – sk. 8. un 9. att.), kas plakātā bija vienīgais vadonības idejas apliecinātājs. Kā piemērs minams gan K. Krauzes “Zvēram vienotai latviešu tautai! Zvēram latviskai Latvijai!” (3. att.) un N. Strunkes “Atdzimšanas dziesmas” plakāts, gan arī J. Strazdiņa plakāts “Vienoti zem latviskā karoga!” (9. att.). Tajos visos atveidots vadoņa žests, bet nevienā pats vadonis nav pieminēts.

RETORIKA UN KRĀSU SIMBOLIKA K. ULMAŅA AUTORITĀRĀ REŽĪMA POLITISKAJĀ PLAKĀTĀ

Saukļu izteiksmes formas ir būtisks plakāta iespaids un nozīmes noteicējs. Tās liecina gan par uzrunājamās auditorijas, gan uzrunātāja raksturu, ierastām un pieņemamām komunikācijas formām. Autoritārā režīma plakātos lietotās saukļu formas un to skaitliskā attiecībā redzama 4. grafikā. Visbiežāk sauklis pildīja informatīvo funkciju, ar tā palīdzību pārsvārā nodotas ziņas par kāda pasākuma vai svētku organizēšanu un norisi. Tādi, piemēram, bija Atdzimšanas dziesmas plakāti, dziesmu svētku plakāti, dažādu izstāžu plakāti. Neskatoties uz to, ka plakāta tekstuālā daļa ir informatīva, nereti vizuālā daļa sastāvēja no daudz plašākas informācijas. Tas attiecās uz jau minētajiem Atdzimšanas dziesmas plakātiem, kuru vizuālie elementi ietvēra plašus ideoloģiskos konceptus.

4. grafiks. Saukļu izteiksmes formas

Nākamā lielākā saukļu izteiksmes formas grupa bija apgalvojumi (31%). Ar saukļa kā apgalvojuma palīdzību uzsvērtas dažādas parādības sabiedrībā.³⁵ Ar šādu izteiksmes formu panākts, ka apgalvotais tiek pieņemts kā esošais (reālais). Apgalvojumus izteica vairākās variācijās. Pirmā no tām bija apgalvojumu izteikšana tagadnes formā, pārliecinot par jau sasniegto. Pie šādiem apgalvojumiem pieskaitāmi tādi saukļi kā “Uzticība vadonim – tautas spēks”, “Tā zeme ir mūsu – tās pilsētas mūsu”, “Nav miris Lāčplēša gars”, “Valsts dibinātājs un atjaunotājs ir mūsu vadonis”, “Tēvu zemes mīlestība ir augstākā mīlestība virs zemes”, “Latvijas vārds svēts vārds”. Minētie saukļi vairāk orientēti uz dažādu latviskuma un patriotisma vērtību uzsvēršanu, tikai atsevišķos gadījumos apzīmējot politiskas pārvērtības (pirmie divi piemēri).

Otra grupa bija apgalvojumi, kuri izteikti nākotnes formā. Šādi izteicieni ir ievērojami mazākā skaitā nekā tagadnes formā veidotie. Šeit kā piemēri minami tādi izteicieni kā “Atjaunotā Latvijā uzgavilēs latviskais” un “Jaunā Latvijas saule spīdēs pār visiem”. Skaitliskiniecīgais šo apgalvojumu apjoms ir saprotams, jo saukļi nevis apliecina “jaunās valsts” sasniegto propagandēto ideju jomā, bet gan norāda, ka šāda situācija ir sasniedzama tikai nākotnē. Tas radīja pretrunas propagandas saturā. No otras puses, pavērtējot nākotnes formas saukļus, iezīmējas režīma pareģošanas iedaba, kas spilgti izpaudās jau iepriekš pieminētajā vadoņa – pareģa tēlā.

Nākamā lielā saukļu grupa bija aicinošie saukļi – 21% no plakātu kopējā skaita. Šie saukļi aptvēra gandrīz visas tematikas plakātus, arī ideoloģiski visnozīmīgākos, kā vadonību, vienību un latviskumu proponējošos. Aicinājumu izsakošajos saukļos izvēlēta gramatiskā forma “mēs”. Tādā veidā tiek samazināta nošķirtība starp potenciālo plakāta auditoriju un režīmu pašu, kas sevi identificē kā daļu no sabiedrības. Šeit kā piemēri minami plakāti “Stādīsim bērzus! Rīkosim meža dienas!”, “Apzināsimies ne tikai savas tiesības, bet jo vairāk pienākumus!”, “Izkopsim latviskos tikumus”, “Spožu turēsim Latvijas godu”, “Degsim Latvijai”, “Vienosimies uzticībā vadonim” u.c.

Skaitliski daudz mazāk bija pavēles formā izteiktu saukļu – tikai 6% gadījumu. Tas zināmā mērā saskaņēja ar salīdzinoši nelielo vadoņa – kontrolētāja lomu attēlojošo plakātu skaitu. Pavēles formas saukļos atmesta “mēs” forma, izvēloties stingrākus un pieprasošākus izteiksmes līdzekļus. Pavēles formu izmantoja plakātos, kas saistīti ar vadonības ideju. Piemēram, “Uzticību valstij un vadonim!” (8. att.), “Vienību uz latviska pamata!”, “Ne savstarpēju apkarošanos,

bet vienotu domu!” un “Topiet lepni, ka mēs esam mūsu latviskās Latvijas pilsoņi!”.

Skaitliski vismazāk pārstāvētā grupa ir saukļi kā vēlējums. Šeit izmantota tāda izteiksmes forma, kas norādīja uz apgalvojumiem par Latvijas nākotnes perspektīvām. Starp šādiem saukļiem minami “Latvijai jābūt latviešu valstij”, “Lai atjaunotā latviešu sētā ir atkal latvisks darbs un latviska dzīve un prieks!”. Vēlējuma izteiksme izmantota, definējot latviskuma ideju plakātos.

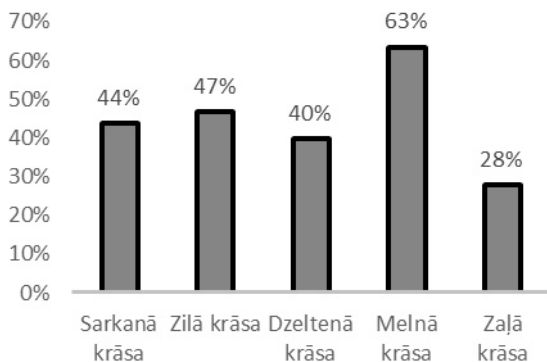
Kopumā saukļu formu izvēle liecina par samērā maigu un neuzstājīgu uzrunas formu izmantošanu režīma propagandas plakātos. Tā kā latviskuma ideja bija atveidota visbiežāk, saprotams, ka tieši šīs idejas atveidošanā izmantoti visu tipu saukļi, attiecinot tos gan uz tagadnes, gan nākotnes reālijām. Tikai režīma pastāvēšanas pirmajā gadā novērojama visu saukļu formu izmantošana. Turklāt tas ir vienīgais gads, kurā izmantota vēlējuma forma. Acīmredzot režīma pastāvēšanas pašā sākumā bija nepieciešamība iegalvot cilvēkiem, kas sagaidāms nākotnē. Interesantas tendences novērojamas arī attiecībā uz pavēles formas saukļiem, kas skaitliski pieauga ar katru gadu. Pārējo saukļu gadījumā nekādas izteiktas attīstības tendences nebija novērojamas, katrā gadā skaitliskajiem rādītājiem atšķiroties.

Būtisks ir jautājums par plakātos izmantotajām krāsām. Plakātu mākslinieciskā noformējumā visbiežāk izmantotās krāsas atspoguļotas 5. grafikā.

Visos gadījumos izteikti dominē melnā krāsa, kas autoritārā režīma plakātos parādījās 63% gadījumu. Tā vairāk izmantota saukļiem, bet mazāk iesaistīta plakāta ilustrāciju kompozīcijā. Visbiežāk ilustrācijās parādījās zilā krāsa – pārsvarā tieši gaiši zilā (47%). No krāsu simbolikas viedokļa zilā krāsa saistīta ar garīgumu, tā asociējas ar dvēseles atbrīvošanos, vieglu, nespriegtu un pārdomātu dzīves ievirzi. Tā ir arī dažādu reliģisko tēlu krāsa gan kristietībā, gan citās reliģijās.³⁶ Tāpat zilā krāsa ir brīvības un liberālisma simbols.³⁷ Zilā krāsa pārsvarā izmantota kā plakāta fona krāsa, šķietami radot brīvības un atraisītības priekšstatus, pacilātību kā režīma izveidotās “jaunās” Latvijas raksturiezīmes.

Gandrīz tikpat bieži plakātos izmantota sarkanā krāsa (44%), kas gan vairumā gadījumu ir teksta krāsa. Sarkanā krāsa ar savu spilgtumu daudz labāk piesaista garāmgājēja skatienu, līdz ar to šī krāsa plakātā kalpo kā uzmanības piesaistīšanas elements. No krāsu simbolikas viedokļa sarkano uzskata par agresīvu, vitālu un spēka pilnu krāsu, kas radniecīga ugunij. Tā nozīmē gan mīlestību, gan

5. grafiks. Autoritārā režīma plakātos izmantotās krāsas

cīņu uz dzīvību un nāvi.³⁸ No vienas puses, sarkanā krāsa pildīja skatiena piesaistīšanas funkciju, bet, no otras puses, tā tomēr radīja konotācijas ar kreiso partiju simboliku, īpaši kombinācijā ar melno krāsu. Bet acīmredzot šis apstāklis nebija pietiekami nozīmīgs, lai atteiktos no sarkanās krāsas izmantošanas režīma propagandas plakātos.

Dzeltenā krāsa parādījās 40% plakātu, vairumā gadījumu saistoties ar saules simboliku, kas jau ietvēra norādes uz pozitīvu nākotni. To uzsvēra visai bieži autoritārisma plakātos, tādā veidā arī simboliskā līmenī pastiprinot ideoloģiskās nostādnes. Vismazāk izmantotā krāsa režīma plakātos bija zaļā (tikai 28% plakātu), kas ir interesanti, jo zaļā krāsa tradicionāli saistīta ar dabas simboliku. Zaļā bija Latviešu zemnieku savienības karoga krāsa, kā arī bija domnējošā krāsa šīs partijas vēlēšanu plakātos. Zaļā krāsa bija sasaistīta ar zemniecību, kam autoritārajā ideoloģijā bija centrālā loma. Zaļās krāsas salīdzinoši skopā izmantošana režīma propagandas plakātos simboliski rada pretrunas ar ideoloģiskajām nostādnēm, apšaubot tiekšanos pēc zemniecības nozīmes pastiprināšanas. Pat lauku ainavas, kas parādās plakātos, nereti atveidotas melnā vai zilā, bet ne zaļā krāsā (sk., piemēram, 1. un 7. att.).

***

Kopumā jāsaaka, ka politisko struktūru atveidošanā autoritārajam režīmam nebija jāsāk tukšā simboliskā telpā, demokrātijas laikā galvenie nepieciešamie simboli bija definēti un to nozīme nostiprināta sabiedrībā. Balstoties uz lielāko daļu no tiem, tika veidoti jaunajai ideoloģijai atbilstoši plakāti. Tikai atsevišķiem simboliem sākotnējo

nozīmi koriģēja, vai nu to papildinot, kā tas bija sievietes tēlam, vai padziļinot, kā tas bija senlatviešu karavīra tēlam.

Autoritārajā režīmā valsts politisko iekārtu skaidroja ar ideoloģisko konceptu – vienība, latviskums un vadonība – palīdzību. Plakātos ideoloģiskie “stūrakmeņi” pārsvarā atveidoti vairāki vienkopus, tikai retos gadījumos izceļot kādu vienu atsevišķi. Plakātos dominējošais koncepts bija latviskums, kam biežuma ziņā piekāpās pat vadonības ideja.

Vērtējot autoritārā režīma politiskās varas vizualizācijas paņēmienus, jāsecina, ka plakātos centrālo lomu ieņēma nevis vadonība kā valsts varas balsts, bet gan latviskums. Vadonis ar savām plakātos definētajām dažādajām lomām valsts politikā palika otrajā vietā. Tomēr vadonību plakātos plaši iztīrāja, jau režīma pirmsākumos ar plakātu palīdzību definējot visas vēlāk propagandētās vadoņa lomas. Neskatoties uz centieniem sporādiski uzsvērt kontroles un paklausības nepieciešamību no iedzīvotāju puses, vairumā gadījumu režīms tomēr izvēlējās mērenu un pielaidīgu sabiedrības uzrunāšanas modeli un izteiksmes formas. Vēlme pēc stingras kontroles nodrošināšanas palika vien simboliskā līmenī.

ATSAUCES

- ¹ Gerhard Paul (2009). Die visuelle Geschichte und der Bildkanon des kulturellen Gedächtnisses. In: Gerhard Paul (Hg.). *Jahrhundert der Bilder 1900 bis 1949*. Bd. 1. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, S. 14; Toby Clark (1997). *Art and Propaganda*. New York, pp. 7–15; Vita Zelče (2010). Latvijas Satversmes sapulces vēlēšanu kampaņa: par informācijas plūsmu un īpatno. *Latvijas Arhīvi*, 1, 126. lpp.
- ² Gerhard Paul (1990). *Aufstand der Bilder. Die NS-Propaganda vor 1933*. Dietz; Bonn, S. 14.
- ³ Brigitte Tolkemitt (1991). Einleitung. In: Brigitte Tolkemitt (Hg.). *Zeitschrift für historische Forschung*. Beiheft 12: Historische Bildkunde: Probleme – Wege – Beispiele. Berlin, S. 10.
- ⁴ Andris Caune (1994). *Rīgas vecpilsēta pirms 100 gadiem*. Rīga; Andris Caune (2009). *Rīgas Ziemeļu priekšpilsēta pirms 100 gadiem*. Rīga; Andris Caune (1998). *Rīgas Pārdaugava pirms 100 gadiem*. Rīga; Inta Štamgute (2000). *Rīga: 20. gs. sākuma pastkartēs*. Rīga; Ilgvars Butulis (2007). Ārzemju sievietes žurnāla “Zvaigzne” attēlos (1956–1959). No: Kaspars Zellis (sast.). *Sievietes Latvijas vēsturē*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds; Inga Pērkone (2008). *Es varu tikai mīlēt...: sievietes tēls Latvijas filmās*. Rīga: Neputns; Andris Teikmanis. *Mākslas un politikas attiecību semiotika: vizuālo un verbālo vēstījumu mijiedarbība Latvijas padomju perioda glezniecībā*. (Promocijas darbs); Baiba Vanaga (2004). Mākslinieka tēls

20. gs. 20.–30. gadu latviešu fotogrāfijā: tipoloģiskais aspekts. *Latvijas Arhīvi*, 1.
- ⁵ Peter Burke (2007). *History and Social Theory*. Cambridge, p. 77.
- ⁶ Valdis Bērziņš (atb. red.) (2003). *20. gadsimta Latvijas vēsture. II: Neatkarīgā valsts. 1918–1940*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 594. lpp.
- ⁷ Aivars Stranga (1998). *LSDSP un 1934. gada 15. maija valsts apvērsums: demokrātijas likteņi Latvijā*. Rīga: [autora izdevums], 197.–198. lpp.
- ⁸ Turpat, 215. lpp.
- ⁹ Ilgvars Butulis (2001). Autoritäre Ideologie und Praxis des Ulmanis-Regimes in Lettland 1934–1940. In: Erwin Oberländer (Hg.). *Autoritäre Regime in Ostmittel- und Südosteuropa: 1919–1944*. Paderbon; München; Wien; Zürich: Ferdinand Schöningh, S. 249–250.
- ¹⁰ Ilgvars Butulis. Visi palīgā valstij! Kārļa Ulmaņa režīma autoritārā ideoloģija Latvijā (1934–1940). Dažas pamatzīmes. *Diena*, 31.07.2004.
- ¹¹ Kopumā rakstā tiek analizēti 126 autoritārā režīma laikā tapušie propagandas plakāti. Spriežot pēc arhīva materiāliem, tas aptver praktiski visus šajā laikā veidotos plakātus. Viena no galvenajām rakstā izmantotajām metodēm ir attēlu kontentanalīze, nosakot vispārējās plakātu saturiskās tendences K. Ulmaņa autoritārā režīma laikā, kas tiek atspoguļotas grafikos.
- ¹² Ginta Brūmane-Gromula (2013). *Politiskais plakāts kā Latvijas vēstures avots, 1920.–1940. gads*. (Promocijas darbs).
- ¹³ Karole Dāle (1938). Sievietes loma tautas spēka radīšanā. *Lāčplēsis*, 6, 34. lpp.; Ernests Blanks. Baltā māte. *Latgales Vēstnesis*, 10.05.1935., 1. lpp.
- ¹⁴ Janīna Kursīte (2008). Latvijas plakāts un tā simbolika. No: Ramona Umblija (sast.). *Plakāts Latvijā*. Rīga, 24. lpp.
- ¹⁵ Alfrēds Bērziņš (1938). Valdonīgais brīvības dzenulis. *Lāčplēsis*, 6, 19. lpp.
- ¹⁶ Kursīte. Latvijas plakāts, 25. lpp.
- ¹⁷ Vadim Mikhailin, Galina Beliaeva (2012). Politicheskii plakat: ramki vospriiatii i vozdeistvii. *Neprikosnovennyi zapas*, Nr. 1, s. 46. Pieejams: <http://dlib.eastview.com/browse/doc/26854545> (aplūkots 20.03.2012.).
- ¹⁸ Viedokļi ieskicēti pētījumos, kas publicēti: Vita Zelče (2007). *Agora 6: Reiz dzīvoja Kārlis Ulmanis ...* Rīga: Zinātne.
- ¹⁹ Evita Naglinska (2003). Vadoņa tēla konstruēšana latviešu presē: Kārlis Ulmanis un Josifs Staļins. *Latvijas Arhīvi*, 2, 61. lpp.
- ²⁰ Jūlijs Auškāps (1936). Kultūras pretrunas. *Sējējs*, 3, 253. lpp.
- ²¹ Jānis Lapiņš (1937). Pilsētu jaunatnes problēma. *Sējējs*, 2, 136. lpp.
- ²² [Anonīms] (1936). Latviskās pilsētas. *Sējējs*, 4, 354. lpp.
- ²³ [Anonīms] (1937). Vienība. *Sējējs*, 5, 451. lpp.
- ²⁴ [Anonīms] (1935). *Rīts*, 133, 19. lpp.
- ²⁵ Kārlis Ulmanis (1935). *Sabiedriskie raksti un runas: izlase*. Rīga, 105. lpp. (Runa 18. novembrī valsts 20. gadadienā).

- ²⁶ Jānis Lapiņš (1939) (sast). *K. Ulmanis. Uzvaras ceļš: rakstu un runu izlase un izvilcumi*. Rīga, 105. lpp. (No runas Pļaujas svētkos Koknesē 1935. gada 13. oktobrī).
- ²⁷ Lapiņš (sast). *K. Ulmanis. Uzvaras ceļš*, 155. lpp. (Norādījumi Mazpulku noietnei Mežotnē, 1937. gada 1. augustā).
- ²⁸ Ulmanis. *Sabiedriski raksti un runas*, 2. daļa, 170. lpp. (Radio runa 1934. gada 18. maijā).
- ²⁹ Aleksandrs Grīns (1937). Latviešu valsts un latviešu vienības doma vieno gadu simteņus. *Sējējs*, 6, 582. lpp.
- ³⁰ [Anonīms] (1937). Vienība. *Sējējs*, 5, 451. lpp.
- ³¹ James Aulich, Maria Sylvestrova (2000). *Political Posters in Central and Eastern Europe, 1945–1995*. Manchester; Ginta Brūmane (2009). Totalitārisma ikonogrāfija: Latvijas padomju politiskais plakāts, 1945.–1965. gads. No: *Okuācijas režīmi Baltijas valstīs, 1940–1991*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 327.–353. lpp. (Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 25. sēj.).
- ³² Butulis. Autoritāre Ideologie und Praxis.
- ³³ Umblija (sast.). *Plakāts Latvijā*, 12. lpp.
- ³⁴ Stella Pelše (2007). *Latviešu mākslas teorijas vēsture: mākslas definīcijas valdošo laikmeta ideju kontekstā (1900–1940)*. Rīga: Ulma, 157. lpp.
- ³⁵ Frenk Kämpfer (1985). *Der Rote Keil. Das politische Plakat. Theorie und Geschichte*. Berlin, S. 99–100.
- ³⁶ Sarmīte Pijola (2006). *Simbolu enciklopēdija*. Rīga: Jumava, 187. lpp.
- ³⁷ Bernd Schüler (2006). Farben als Wegweiser in der Politik. Aus Politik und Zeitgeschichte (APUZ), Vol. 20. Pieejams: http://www.bpb.de/publikationen/MOYAJC,2,0,Farben_als_Wegweiser_in_der_Politik.html (aplūkots 27.03.2012.).
- ³⁸ Pijola. *Simbolu enciklopēdija*, 152. lpp.

IDEOLOGY AND POWER BEHIND POLITICAL POSTERS ISSUED BY KĀRLIS ULMANIS' AUTHORITARIAN REGIME: 1934–1940

Ginta Brūmane-Gromula

Dr. hist., Ministry of Defence, Republic of Latvia.

Scientific interests: visual propaganda, especially in Latvia's interwar history.

E-mail: ginta.brumane@gmail.com

With the establishment of Kārlis Ulmanis' authoritarian regime in 1934, new relations between political power and society started to form. It created a new kind of political culture in Latvia. There arose a need to explain

ideological concepts of the regime and their overall meaning. The means of political propaganda were various. One of them was to use posters in order to communicate with society. Their visual imagery reflected all the basic ideological perceptions of the authoritarian regime. This paper concentrates on the deconstruction of propaganda posters' visual rhetoric, analyzing such ideological concepts as unity, Latvianness, leadership as well as in more details describing Kārlis Ulmanis role in the new regime. It also analyzes the usage of different symbols, their meaning and the general style of expression seen in political posters.

Key words: political poster, authoritarianism, ideology, visual propaganda.

Summary

With the establishment of Kārlis Ulmanis' authoritarian regime, new political structures and new understanding of politics emerged in Latvia. It was necessary to explain the new political reality to society. During the authoritarian regime the state's political system was explained by ideological concepts such as unity, Latvianness and leadership. A characteristic feature of political posters was that these ideological 'pillars' were commonly portrayed together and seldom represented separately. The dominant concept was Latvianness followed by the idea of leadership. The concept of Latvianness was more widespread because of the regime's desire to incorporate it in all kinds of posters though not always as a central idea of a specific poster.

A distinctive feature of the authoritarian regime was the tendency to produce posters with indirect depiction of the state leader Kārlis Ulmanis. There is only one poster representing his face. However, regardless of the fact that the leader himself is not portrayed, it is possible to identify five different leader roles – the teacher, the guarantor of the existence of the state, the controller, the custodian, the observer. The teacher's role was dominant, which served for the definition of appropriate public behaviour and values. These posters were also among the most popular and were commonly ordered by public institutions for their interior decoration purposes. Individuals also bought these posters and used them as a means of self-education. The role of the leader as a guarantor of the existence of a national state, which in general was even more ideologically important than the role of the teacher, was shown slightly less frequently. It was the source of Kārlis Ulmanis legitimacy as a state leader. In contrast to previously mentioned roles was the role of the leader as the controller.

It was an attempt by the authoritarian regime to introduce a new political system based not only on the national feelings and pathos, but also on new behavioural norms for each individual. Obedience to the leader and shifting of the individual's personal interests to the background were elements whose observance was called for on a symbolic level by propaganda posters. They became more like pretentious expression of the regime, rather than allegations embedded in the real politics. In this way, the authoritarian regime's ideology tried to mask a relatively "soft" policy under a fiercer visual rhetoric.

The slogans on the posters issued by the authoritarian regime supplement the "soft" policy idea. The overall tendency was to use mild rhetoric. Most common were slogans based on subjunctive mood of expression. However, with every year grew the number of slogans in the form of imperative indicating a firmer attitude to visual and textual rhetoric.

Iesniegts 12.11.2013.